

קבוצה 2: יאניס ויוהנה ליפקה

יאניס ויוהנה ליפקה עם
בנם ואשתו 1957

כשהגרמנים נכנסו ללטביה בקיץ של שנת 1941 האווירה בעיר הייתה אוהדת במיוחד. קולות שמחה וצהלה ליוו את שיירות החיילים שנכנסו אל העיר. עבור רבים מהלטבים היה בכך סימן שאולי יזכו לעצמאות מידי היטלר, ושיגודו מאוייו של סטאלין לאחד אותם כגוש סובייטי. בעיתונות וברדיו קראו לכל להכות ביהודים ובקומוניסטים, והאזרחים הלטבים, ובראשם מתנדבים המסייעים לגרמנים, הלמו ביהודים. באותם ימים נערך ציד אחר יהודים, אנשים נרצחו ברחובות או הובלו ליער הסמוך ושם נרצחו. אזרחי ריגה הלטבים עברו בין הבתים והצביעו על אלו של היהודים. המציאות הייתה איומה וקשה מנשוא.

לפני המלחמה עבד יאניס ליפקה בנמל, עבודה פיזית קשה מתוגמלת רק במעט, ושם החל גם להבריח סחורות, דבר שסייע לו בהמשך כשהיה למבריח בני אדם. הוא ראה את העוול שנעשה ליהודים, חש את אי הצדק המשועשע ושמע את קולותיהם הזועקים לעזרה מול הקהל הפורע בחלקו והאדיש במשנהו. בנו בן השמונה זוכר את אביו עומד ודמעות בעיניו מול גדר התיל המפרידה בין העולם הרגיל כביכול למלכות המוות היהודית, עומד ובוכה ומצווה על בנו: "ראה, בן, ואל תשכח לעולם". הבן הביט באביו וספג ממנו את אהבת האדם, את הדאגה לאחר.

יאניס מונה למנהל עבודה ביחידה אזרחית שעבדה למען חיל האוויר הגרמני, לאחר שמשורת מסוג זה נפתחו בפני הלטבים. פועליו הגיעו מהגטו החדש שהוקם כדי לאכלס את היהודים המעטים ששרדו את מאורעות הדמים של תחילת הכיבוש. מדי יום ביומו היה נכנס יאניס לגטו כדי לקבל לאחריותו פועלים יהודים שנוצלו על ידי הגרמנים. בין אותם יהודים היו שביקשו לברוח, ויאניס העלים עין, וכשחסר המספר המדויק של החוזרים לגטו היה משכנע חברים נאמנים, לטבים, להיכנס לגטו במקום אותם בורחים, לענוד על עצמם את הטלאי הצהוב ובבוקר להצטרף לשורות הלטבים שבאו כמנהלי עבודה כמוהו ממש. יאניס פתח ליהודים נתיב בריחה, נתיב לחיים. יאניס פנה גם לעובדים ולמכרים היהודים מסביבו ואמר להם: "הקימו מחבואים בתוך הגטו, בעת סכנה הסתתרו יום-יומיים ולאחר מכן אבוא ואוציא אתכם". בדצמבר 1941 הצליח יאניס להבריח מהגטו קבוצה ראשונה, עשרה יהודים, בעזרת חברו הנאמן ואיש סודו הנהג קרליס. היהודים הוחבאו במשאיות, מתחת לבולי עץ ולסחורות אחרות. יאניס מבריח הסחורות הפך למומחה להברחת בני אדם. בביתו חפר בקור מקפיא מקום מחבוא, וכל העת חיפש מקומות מסתור נוספים.

בקיץ של שנת 1942 נרקמה במוחו של המומחה להברחת בני אדם תכנית מהפכנית. יאניס רכש ספינת מפרשים והמטרה הייתה להגיע לשבדיה, הארץ הניטרלית מעבר לים הבלטי שבה יהודים חיים ללא פחד. אך התכנית להגיע לחוף מבטחים נכשלה לאחר שהתעורר חשדם של השלטונות ויאניס נתפס יחד עם ששה פרל, יהודי שהבריח מהגטו ושרקם עמו את התכנית. יאניס הצליח לשחד את שומריו ולהשתחרר, ואף שילם כסף כדי לנסות לשחרר את פרל, אך ללא הצלחה. פרל נרצח. יאניס הרגיש כי הסכנה גדלה וכי עליו להוציא את האנשים מהמחבוא שבביתו. הוא החל לחפש בקדחתנות אפשרות אחרת שתתאים למספר רב כל כך של בני אדם. הפחד היה גדול - הרי לא רק את עצמו סיכן בפעולותיו, אלא גם את אשתו ואת בנו. יאניס רכש חווה בכפר קטן בשם דובלה, לא הרחק מריגה, ואיתר חוואים לטבים שהסכימו לעזור להציל את מעט היהודים שנותרו מהרצח הנורא. יאניס העביר לכפר את היהודים שהסתתרו אצלו ויהודים נוספים.

בזמן זה הפכו הגרמנים את הגטו בריגה למחנה עבודה לכל דבר, שבו היהודים עבדו שעות רבות בעבודות כפייה. יאניס סבב סביב גדרות התיל ולחש לאנשים להתקרב, דיבר עם אחד, הצפין כתובת מפגש לאחר. עודד בריחה, סיפק בגדים ללבוש מתחת לבלווי הסחבות המסומנים בטלאי הצהוב, הציע כסף ותכשיטים שחלקם ניתנו לו על ידי יהודים למטרה זו, כדי שיהיה לו במה לשחד את השומרים. השם "יאן" הפך למעין מילת קסם. מקצת האסירים תהו אם האיש אכן קיים.

ילדה אחת שעברה ליד חוטי התיל ופגשה ביאניס קיבלה ממנו תפוח, ומרוב התרגשות ליטפה את התפוח וקירבה אותו ללחייה, אך לא אכלה ממנו. "יש עוד תפוחים?", שאלה את יאניס. הוא ענה לה שיש לו גן שלם של תפוחים והבטיח לקחת אותה אל הגן. לאמה של הילדה כתב פתק: "התכונני והכיני את הילדה. אני אוציא אתכן מכאן". עד שהצליח יאניס להגיע כבר נלקחו האם ובתה, סופיה וחנה שטרן, יהודיות שהובאו לריגה מגרמניה, לעבודה במחנה אחר. גם לשם הצליח יאניס להגיע, הורה לאם כיצד לברוח משם ובא לאסוף את השתיים. כשפגשה סופיה את אשתו של יאניס, יוהנה, קיבלה ממנה מעיל להתכסות בו, חסד קטן של אנושיות, והאם ובתה הובאו לחווה. יאניס נפגש עם עוד כ-12 יהודים וקבע עמם מועד לבריחה. אחד מהם אמר בצער שאין לו במה לשלם, ויאניס ענה ברוגז: "אם אתה חושב שאני עושה זאת בשביל כסף, דע לך, אין לך הכסף לשלם עבור חיי".

מבצע הצלה רדף מבצע הצלה. לא כולם הצליחו, והיו גם קרבנות. יאניס היה מוקף בהרג, באלימות ובאדישות, ובכל זאת המשיך בדרכו והמציא תכניות הצלה שונות ומשונות ממש עד ליום השחרור.

ב-13 באוקטובר השתחררה ריגה ובה היהודים שניצלו בזכות יאניס ליפקה ואשתו יוהנה. מתוך כ-100 ניצולים בלבד ששרדו את הרצח של יהודי ריגה, 42 יהודים ניצלו בזכות יאניס.

באחד הימים הגיעה למוסד יד ושם בירושלים מעטפה ועליה חותמת הדואר של ריגה. בתוכה נמצא כתב יד, 30 עמודים שנכתבו ברוסית במכונת כתיבה. היו אלה זיכרונות שנכתבו ברגש על ידי ר. זילברמן, תושב ריגה, על פי עדויותיהם של 17 ניצולים. בראש העמוד הראשון התנוססה הכותרת: יאן ליפקה - סיפור המתעד אדם בלתי רגיל.

שאלות לדין

- מהו המניע למעשה ההצלה של יאניס ליפקה? אילו שאיפות להצלה מופיעות בקטע?
- במה הועסקו המצילים וכיצד סייע להם הדבר במעשה ההצלה?
- כתבו לפניכם לפי קטע זה את גילם המשוער של המצילים, את מצבם המשפחתי, מעמדם, השכלתם והשתייכותם הפוליטית אם אלה מצוינים בכתוב או עולים ממנו.
- האם ישנם אנשים אחרים מלבד המצילים העיקריים שנשאו את נטל ההצלה ביום-יום?
- מהי מידת המסירות של המצילים לחיי היהודים שהצילו ועד כמה היו מודעים לסכנה?
- האם הייתה אווירה של שיתוף פעולה מצד האוכלוסייה המקומית ומה הייתה מידת הסכנה בהיחשפות לאוכלוסייה זו?
- אילו תחנות של בחירה אתם יכולים לזהות במהלך סיפורו של יאניס ליפקה?